

Makale Künyesi (Araştırma): Düzgün, D. ve Tomo, B. (2023). Gül ile Sitemkâr hikâyesinin karşılaştırmalı tahlili. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 676-691.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1271551>

GÜL İLE SİTEMKÂR HİKÂYESİNİN KARŞILAŞTIRMALI TAHLİLİ¹

Dilaver DÜZGÜN²
Bilgi TOMO³

ÖZET

Âşık tarzı hikâye geleneği içinde üretilen ve icra edilen Gül ile Sitemkâr'ın sözlü ve yazılı varyantları mevcuttur. Bu çalışmada söz konusu hikâyenin dört ayrı nüshası (sözlü, taş baskı, Arap harfli matbu ve Latin harfli matbu) karşılaştırılmıştır.

Gül ile Sitemkâr hikâyesinin bu çalışmada incelenen dört varyantındaki olay örgüsü 10 epizot altında incelenerek karşılaştırılmıştır. Diğer âşık tarzı halk hikâyelerinde olduğu gibi Gül ile Sitemkâr'da da ilk epizotta kahramanların aileleri ve sosyal durumları hakkında bilgi verilir. Takip eden epizotlarda ise kahramanların doğumu, çocukluk dönemleri ve birbirlerine âşık olmaları anlatılır. Daha sonra âşıkların kavuşmalarına engel olan durumlar ve kişiler verilir. Bundan sonra sevgililerin birbirlerine kavuşmak için verdikleri mücadele ise hikâyedeki olayların bir bölümünü oluşturur. Engeller aşıldıktan sonra hikâye mutlu sonla biter. Diğer klasik âşık tarzı halk hikâyelerinde olduğu gibi bu hikâyede de olaylar kronolojiktir ve daima olağanüstü unsurlarla desteklenir. Sözlü varyantta olağanüstülükler diğer varyantlara göre daha fazladır.

Hikâyenin şahıs kadrosu âşık tarzı halk hikâyeleri genel formuna uygundur. Kahramanlar; yüksek tabakadan insanlar, etrafındakiler ise onlara yardım eden veya işlerini zorlaştıran tali kişilerdir. Ayrıca ulemâ, vüzerâ, vükelâ, câriyeler, hekimbaşı gibi yardımcı unsur olarak kullanılan çeşitli tabakadan insanlar vardır.

Gül ile Sitemkâr'ın incelenen nüshalarında şehir olarak Horasan ve İsfahan'ın, vak'anın ana mekânı olarak da saray ve çevresinin seçildiği görülmektedir. Hikâyenin başlangıcında kullanılan "evâil, sâbık, eski zamanlarda" gibi klişe ifadeler ve görülen geçmiş zamanın kullanılması vak'anın geçmişte olduğunu yani hikâyenin zamanını verir. Olaylar gerçeğe yakındır ve ana olayı besleyen, kahramanları maceradan maceraya sürükleyen olay parçacıkları yer almaktadır.

¹ Bu makale Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan *Gül ile Sitemkâr Hikâyesi Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma* adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. duzgun@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7865-232X>

³ Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, bilgiseker@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2636-7778>

Hikâyede, en az şiir içeren ve masal formuna en yakın olan sözlü varyant dahil bütün varyantlarda nazım-nesir bir arada kullanılmıştır. Nazımın geniş yer tuttuğu hikâyede şiirlerin büyük çoğunluğunun birinci derecede kahramanlar tarafından söylendiği tespit edilmiştir.

Varyantların hepsinde hikâyenin girişi ve bitişi kalıp ifadelerden oluşur. Ancak sözlü varyanttaki kalıp ifade farklılık arz eder. Yazılı varyantlarda dil daha ağır olmakla beraber sözlü varyantta sadedir ve yerel ağız özellikleri görülür. Yazma varyantlarda nazım ögesi sözlü varyanta göre daha fazladır, beyit esaslı şiirler mevcuttur. Sözlü varyantta nesir ağır basmaktadır, şiirler dörtlükler hâlinindedir.

Anahtar kelimeler: Gül ile Sitemkâr, âşık tarzı, halk hikâyesi, tahlil.

GİRİŞ

Gül ile Sitemkâr hikâyesi hakkında şimdiye kadar yapılan en kapsamlı araştırma ve inceleme Bilgi Tomo tarafından 2001 yılında hazırlanan yüksek lisans tezidir (Tomo, 2001). Başta Otto Spies (1941) ve Pertev Naili Boratav (1988) olmak üzere çok sayıda araştırmacı söz konusu hikâyeye çeşitli vesilelerle değinmişlerdir. Konu ile ilgili ulaşılabilen son çalışma ise Hande Havva İldiz'e aittir (2022). İldiz, Gül ile Sitemkâr ve Hurşit ile Mahımihri hikâyelerinin metinlerine yer veren bir taş baskı eseri ses bilgisi ve kelime bilgisi bakımlarından incelemiştir.

Bu çalışmada “Gül ile Sitemkâr” hikâyesinin taş baskı, eski harfli matbu, yeni harfli matbu ve sözlü olmak üzere dört metni karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Kısaca TB ile gösterilen eski harfli taş baskı nüsha Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığında 22619 numara ile kayıtlıdır. Yusuf Ziya Matbaasında 1341 yılında basılmış olan eserde Gül ile Sitemkâr hikâyesi yanında Hurşid ile Mahımihri hikâyesi de yer almaktadır. 71 sayfadan oluşan kitabın 19 sayfası Gül ile Sitemkâr'a ayrılmıştır.

İncelemede M1 ile gösterilen ve matbaa harfleriyle basılmış olan eski harfli nüsha, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığında 22263 numara ile kayıtlıdır. Altı adet resmin yer aldığı eser 36 sayfadan oluşmuştur. İstanbul'da, Şems Matbaasında 1332 yılında basılmıştır.

M2 ile gösterilen yeni harfli basma nüsha İstanbul Maârif Kitaphanesi yayınıdır. 1959 yılında yayımlanan kitap 32 sayfadan oluşmaktadır. Eserin farklı sayfalarına beş adet resim konulmuştur.

Çalışmada S harfi ile gösterilen sözlü varyant ise Doğan Kaya'dan temin edilmiştir. Hikâye Yılmaz Elçi tarafından 20 Eylül 1999 tarihinde Sivas'ın Mumcular köyünde oturan Mustafa Elçi'den derlenmiştir. Derlemenin yapıldığı tarihte yaşı 50'nin üzerinde olan Mustafa Elçi, hikâyeyi tamamen mahallî ağızla anlatmıştır. Kaynak kişi hikâyeyi Kez Hasanoğlu Ahmet'ten öğrendiğini ifade etmiştir.

I. Şahıs Kadrosu

Gül ile Sitemkâr hikâyesinde birinci derecedeki kahramanlar yüksek tabakaya mensup insanlardır. Gül'den bir vezir kızı, Sitemkâr'dan da şah oğlu diye bahsedilir. Aynı

zamanda bu kahramanlar vak'ının tek sahibidirler. Bütün tâli şahıslar arka planda oldukları halde vak'aya tek başına kahraman hükmeder. Otto Spies'in ifadesiyle; "Halk kitabı, tamamen kahramanla durur, kahramanla yaşar." (Spies, 1941, s. 52).

Gül ile Sitemkâr'ın şahıs kadrosu çok geniş olmamakla birlikte farklı tabakadan insanlardan oluşur. Birinci derecedeki kişiler olan Gül ve Sitemkâr'ın etrafında onlara düşmanlık eden veya dostça davranan tâli kişiler vardır. Âdil Şah, Banu-yı Şekerleb, Cevrî, vezir, vezirin hanımı, ikinci vezir ve hanımı, İsfahan padişahı, Hızır ve cadı kahramanın etrafında toplanan tâli kişilerdir. Bu kahramanların bazıları asıl kahramanlara dostça davranarak yardımcı olmakta ya da düşmanca davranışlarıyla birtakım engeller çıkarmaktadırlar.

Diğer halk hikâyelerinde olduğu gibi burada da kadın kahramanlar hareketi sağlayan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ancak erkek kahramanların araya girmesi ile kadınlar pasif bir durum sergilerler. Vak'ının seyrinde etkili olan Gül ile Sitemkâr, aşk unsuru ile bir araya getirilmiştir. Önem sırasına göre hikâyenin öne çıkan kişileri şunlardır:

Gül: Hikâyede olayların yoğunlaştığı dönemde Gül, çocukluktan gençliğe geçiş devresinde bulunmaktadır. Olayların merkezinde bulunan Gül, bir vezir kızıdır ve Sitemkâr'a beşik kertmedir. Güzellğine dair ayrıntılı bir bilgi yoktur. Ancak, zekâsı, hüneri, sabrı, aşkına olan bağlılığı onu kahramanlaştıracak niteliktedir. Ailenin tek kızı olan Gül'ün bir başka özelliği dikkat çekmektedir: Zor durumda kaldığında Hızır ile karşılaşmakta, temiz yürekliliği sayesinde yaptığı duası kabul olarak mekân değiştirebilmektedir. Hatta S varyantında duası kabul olunca bir kuşa dönüşerek Sitemkâr'ın zifaf odasına gitmesi söz konusudur.

Aşklarına engel olmaya çalışanların karşısında Gül, pasif değildir. Sevgilisine durmadan şiirler yazmakta, sitem etmektedir. Bulunduğu hâlden kurtulmak için durmadan dua eder. Ancak kavuşma çabaları boşa çıkan Gül, sürgün edildikten sonra pasif bir duruma geçer. Gül'ün Sitemkâr'a duyduğu aşk, beşerî duygulara dayalı bir aşktır. Son derece de yumuşak kalpli olan bu kadın kahraman, Sitemkâr'a kavuştuktan sonra Cevrî'yi affetmesini bilmiş, hatta Sitemkâr'ı onunla da nikâhlanmaya zorlamıştır.

"Hikâyenin birinci derecedeki kadın kahramanı bazen duygularını ifade eden manzumesini bir kâğıda yazar, bunu sevgilisinin görebileceği yere bırakır." (Düzgün, 2013, s. 179-186). Bazı varyantlarda Sitemkâr'ın evlendirileceğini duyan Gül, bir kenara çekilerek manzum mektup yazar.

Sitemkâr: Bir padişah oğlu olan Sitemkâr, Gül'e beşik kertmedir, ancak sevgililer arasında bunun bilinciyle başlayan bir aşk söz konusu değildir. Gül ile aynı hocadan ders alan Sitemkâr, yaşı da ilerleyince ona beşerî duygularla bağlanmıştır. Ancak bu aşk ve beraberinde gelen engellemeler karşısında çaresizdir ve Gül'den uzaklaştırılmak için Cevri ile evlendirileceği zaman boyun bükerek ana babasına itaat eder. Onun bu itaatkâr davranışı Gül'e zulüm ve haksızlık olur. Zaten Sitemkâr'ın kelime anlamı, "zulüm ve haksızlık eden" (Devellioğlu, 1993, s. 957) demektir. Gül'e olan bu tavrı onu ismiyle müsemma yapmıştır.

Yumuşak huylu, hisli, boyun eğen bir tip olan Sitemkâr S varyantında biraz daha âsidir. Bütün varyantlarda Gül'ün tahrikleri ile harekete geçmektedir. Bu da onun statik bir tavır içinde olduğunu gösterir. Kahraman hikâyesinin sonlarına doğru kendi hür iradesiyle hareket eder.

Hikâyede olayların yoğunlaştığı süreç Sitemkâr'ın ilk gençlik dönemlerine rastlar. Tıpkı Gül gibi saz eşliğinde şiirler söyler, aşkı için diyar diyar gezer. Hikâye ve masallarda erkek kahramanlar sevgililerine ulaşma uğruna birtakım çabalar sarf eder, bazı hikâyelerde birtakım kahramanlıklar gösterirler. Sitemkâr, sevgilisi için sadece diyar diyar dolaşmış, herhangi bir kahramanlık göstermemiştir.

Gül sürgüne gönderilirken onun ardından gitmesi, senelerce onu araması, ailesini ve saltanatını elinin tersiyle bir kenara itmesi, Sitemkâr'ın aşkına olan sadakatini gösterir. Hikâyelerde “Kahramanın iki aşk arasında bocaladığını pek göremezsiniz. O, pervanenin ışığa, bülbülün güle mukadder aşkı gibi bir tek güzelin yahut bir tek güzelliğin kulu kölesi olur. Onun için yaşar, onda yaşar ve mukadderse onunla yaşar.” (Siyavuşgil, 1944, s. 5) Sitemkâr da S varyantında Cevrî'ye hiçbir zaman meyletmemiş, yalnızca Gül'ü sevmiştir. Diğer varyantlarda ise anne ve babasının telkinlerine uyarak Gül'ü bırakıp Cevrî ile evlenmeyi kabul etmiştir.

Âdil Şah: Bütün varyantlarda yumuşak kalpli, merhametli, çocuğu olmadığı için çok dua eden, fakirleri doyuran, adaletli bir şahsiyettir. O, herkesi yöneten bir şahıttır, ancak yeri geldiğinde karısı tarafından yönlendirilmektedir. İki âşığın kavuşmalarına engel olan aktif şahıslardan biri olmasına rağmen, bu tutumu hikâyeye boyunca devam etmez. Yaptıklarından pişmanlık duyan şah, bir gün yanına Gül'ün babasını da alarak çocuklarını aramaya çıkar. Bu andan itibaren merhamet yönü onda ağır basmaktadır.

“Kahramanın karşısında sevdiğine kavuşmasına mani olan engeller, onun seviyesine nazaran yüksek bulunan şahsiyetlerdir.” (Boratav, 1988, s. 77). Bu itibarla Sitemkâr'ın babası bir şahıttır ve ona nazaran bu aşkı engelleyecek kadar kuvvetlidir. İsminden de anlaşılacağı üzere adaletli bir şahıttır.

Yusuf Bey: Gül'ün babası olan Yusuf Bey, bütün varyantlarda Âdil Şah'ın baş veziridir. Âdil Şah gibi onun da çocuğu olmamaktadır. Aynı ıstırapı yaşıyor olmaları, ikisini birbirine yaklaştırmıştır.

Yusuf Bey, akıllı, itaatkâr bir vezirdir. Beşik kertme esnasında Âdil Şah'a söyledikleri, Âdil Şah'ın emri üzerine kızını sürgüne göndermeye kalkışması, onun bu vasıflarını ortaya koymaktadır.

Banu-yı Şekerleb: Hikâyedeki hareketi sağlayan kadın kahramanlardan biri de Sitemkâr'ın annesi Şekerleb'dir. Oğluna Gül'ü lâıyk görmeyen anne, onu Cevrî adında kendi yetiştirdiği bir câriye ile evlendirmeye kalkışır. Bu hareketi onun dik başlı ve ihtiraslı bir kadın olduğunu gösterir. Kendini beğenen, Gül hakkında kötü fikirlere sahip olan bu kadın S varyantında aynı zamanda entrikacı bir tiptir. Oğlunun Gül ile birleşmesini engellemek için Cevrî ile ortak olup büyü yaptırmaktan çekinmez. M1 ve TB varyantlarında Banu-yı Şekerleb diye anılan kahraman S ve M2 varyantlarında Şekerbanu diye zikredilmektedir.

Cevrî: Cevr kelimesinin sözlük anlamı; “haksızlık, ezâ, cefa, zulüm, eziyet, gadir, sitem” (Develloğlu, 1993, s. 138)dir. Banu-yı Şekerleb tarafından yetiştirilmiş bir câriyedir. Aslında çok talihsizdir. Çünkü Sitemkâr’ın annesi Cevrî’yi oğlunu Gül’den uzaklaştırmak için kullanmaktadır.

Cevrî, hikâyede güzelliğinden daha ayrıntılı bir şekilde bahsedilen kadındır. Lâkin onun bu alımlılığı Sitemkâr’ı Gül’den uzaklaştırmaya yetmez. Sitemkâr ile nikâhlanınca ona âşık olur ve onu kaybetmemek uğruna Gül’e büyü yaptırmak suretiyle birtakım entrikalara girişir. Hikâyenin sonunda Sitemkâr ile nikâhlanarak mutluluğa kavuşur.

Hikâyede figüratif unsur olarak yer alan şahıslar; saraydaki insanlar, kahramanların İsfahan’da karşılaştıkları, hatta yardımlarını gördükleri insanlar vs.

II. Olay Örgüsü

Gül ile Sitemkâr hikâyesinin incelemeye esas alınan dört varyantı karşılaştırıldığında bunlar arasında motif ve epizot bakımından büyük benzerlikler olduğu görülür. Sözlü varyantta görülen bazı farklılıklar bu genel yargıya hanel getirmeyecek niteliktedir. Hikâye 10 olay halkasından oluşmaktadır.

1. Kahramanların Aileleri ve Sosyal Durumları

Varyantlarda kahramanların aileleri yüksek tabakanın insanları olarak tanıtılır. Bütün varyantlarda Sitemkâr’ın babası Âdil Şah, zengin ve taht sahibi bir padişahdır. Gül’ün babası Yusuf Bey TB, M1, M2 varyantlarında vezir, S varyantında ise baş vezirdir ve Âdil Şah’tan hemen sonra gelen sosyal bir statüye sahiptir. Sonuç itibarıyla her ikisinin de siyasî iktidarları vardır.

Gül ve Sitemkâr’ın babalarının yaşları hakkında kesin bir bilgi yoktur. TB, M1 ve S varyantlarında yaşlarının ilerlemesinden ve hâlâ bir çocuk sahibi olmadıklarından bahsedilir. M2 varyantında ise padişah, yaşının kırkı geçtiğinden ve hâlâ ülkesini emanet edecek bir çocuğu olmadığından yakınıdır.

Sitemkâr’ın annesi Banu-yı Şekerleb, Âdil Şah’a sözünü geçirebilecek ve âşıkların konuşmalarını engelleyebilecek güçte bir kadındır. Aynı zamanda sevgililerin birleşmelerini engellemek için büyü yaptıracak kadar da ihtiraslıdır.

Gül’ün annesinden ismen bahsedilmemiştir. Ancak o da Yusuf Bey yanında, kızının sürgün edilmesini engelleyecek kadar güçlüdür.

2. Kahramanların Doğumu

İncelemeye esas teşkil eden bütün varyantlarda bu epizot mevcuttur. Horasan padişahı olan Âdil Şah’la veziri Yusuf Bey’in çocukları olmamaktadır. Bu durumdan son derece müteessir olan Âdil Şah’a Yusuf Bey bir teklifte bulunur. Bu teklif aynı zamanda doğumu hazırlayan şartlardan biridir.

TB, M1 ve M2 varyantlarında Gül’ün babası Yusuf Bey, Âdil Şah’a abdest alıp temiz bir niyetle iki rekât namaz kılmayı ve Allah’a yalvararak çocuk sahibi olmayı, doğacak çocukların da birbirleriyle evlendirilmesini teklif eder.

S varyantında doğumu hazırlayan şartlar biraz farklıdır. Çocuksuzluktan yakından

padişahla baş veziri Yusuf Bey çocuk sahibi olabilmek için ne yapmaları gerektiği konusunda düşünürler. Buna göre her ikisi de birer seyyah olup, yanlarına bol para alarak fakirlere sadaka olarak dağıtacak, her gördükleri tekke ve türbede namaz kılıp niyazda bulunacaklardır. Düşüncelerini gerçekleştirirken yolları bir gün bir çeşmenin başına düşer ve orada yaşlı bir adamla karşılaşır. İhtiyar, padişaha adıyla hitap edince padişah bu şahsın manevî yönü güçlü biri olduğunu anlar ve hemen adını bildiğinden derdini de bileceğini söyleyerek ondan yardım ister. İhtiyar onlara birer elma vererek evde eşleriyle beraber yemelerini söyler, böylece çocukları olacaktır. Ancak çocukların ismini kendisinin koyacağını ve onu beklemelerini söyleyerek ortadan kaybolur. Bu varyantta doğacak çocukların birbirleriyle evlendirilmesi vaadi Âdil Şah tarafından ortaya atılır. S varyantında kahramanların doğumu mucizevî elma sayesinde. TB, M1 ve M2 varyantlarında ise dua neticesinde arzuya ulaşma söz konusudur.

3. Gül ile Sitemkâr'ın Birbirlerine Âşık Olmaları

Âşık tarzı halk hikâyelerinin hemen hepsinde karşımıza çıkan bu epizotta âşıkların birbirlerine olan aşkları ya bir rüya veya bir resim vasıtasıyla harekete geçer. Ya da aşkın tabii bir şekilde doğuşu söz konusudur. Elimizdeki varyantlardan TB, M2 ve S varyantlarında da böyle bir aşk söz konusudur. M1 varyantında ise âşıkların rüyalarında derviş elinden bâde içerek âşık olduklarından bahsediliyor.

TB varyantında Gül ile Sitemkâr dört yaşına gelince aynı mektebe verilirler. Mektebe beraberce gidip gelirlerken aralarında bir aşk doğar ve bu aşk gittikçe büyür. M2 varyantında ise çocukların okuma çağına gelince bir mektebe verildiklerini, birbirlerini kardeş zannettiklerini ancak 14-15 yaşlarına geldiklerinde birbirlerini başka türlü sevmeye başladıklarını ve bu aşkın gizlenemeyecek bir hâl aldığını görürüz. S varyantında ise çocukların mektebe gidiş yaşları ve âşık olmaları hakkında detaylı bilgi yoktur. Ancak etrafa yayılan aşk dedikodularından Gül ile Sitemkâr'ın birbirlerini sevdiklerini anlıyoruz. Bu açıklamalar Gül ile Sitemkâr'ın aralarındaki aşkın tabii bir şekilde doğduğunu göstermektedir.

Rüya yoluyla âşık olma olayı ile M1 varyantında karşılaşıyoruz. Bu varyantta da çocuklar 4-5 yaşlarındayken aynı mektebe verilirler. Yaşları ilerledikçe birbirlerine olan muhabbetleri artan çocuklar 14-15 yaşlarına gelince rüyalarında bir derviş elinden bâde içerek birbirlerine âşık olurlar.

TB, M1 ve M2 varyantlarında Gül ile Sitemkâr'ın aşkları etrafa yayılır ve halk arasında dedikodu başlar. Bunun üzerine M1 varyantında erkân-ı hükûmetten biri, M2 varyantında ise şehrin ileri gelenlerinden biri Gül ile Sitemkâr'ın aşklarının herkesin ağzında dolaştığını ve iyi neticelenmeyeceğini, bunun da padişaha bir leke getireceğini söyler.

S varyantında ise başvezir olan Yusuf Bey'i çekemeyen ikinci vezir, hanımını Sitemkâr'ın annesi Banu-yı Şekerleb'e göndererek Gül'ün Sitemkâr'ı yoldan çıkardığını, Sitemkâr'a bir padişah kızının lâyık olduğunu, bunların aralarındaki münasebetin engellenmesi gerektiğini bildiriyor.

Kıskançlık ve entrikalar bu epizotla kendini göstermeye başlar. S varyantında başveziri çekemeyen ikinci vezir Yusuf Bey'in Âdil Şah'la dünür olmasını engellemeye

çalışır. Böylece Gül ile Sitemkâr'ın aşkları farkedilir.

4. Âşıkların Evlenmelerinin Engellenmesi

a. Engellenmenin Sebebi

Kahramanlar bulûğ çağına erişinceye kadar birlikte büyürler ve birlikte okula giderler. Ancak zaman geçtikçe aralarındaki muhabbet de artarak birbirlerine âşık olurlar. Birbirlerine olan aşk ve muhabbetleri artar. Ancak padişah çeşitli tahrirlere kapılarak Gül ile Sitemkâr'ın evlenmelerine engel olur. Bu durum varyantlarda şöyle verilmiştir:

TB varyantında, Gül ile Sitemkâr'ın aşkları fark edilince Sitemkâr'ın annesi Banu-yı Şekerleb Gül'ü terbiye açısından aşağı görerek ve hatta onu haramzâde (gayr-i meşrû) biçiminde niteleyerek âşıkların birleşmelerine engel olur. Oğlunu, kendi yetiştirdiği câriyesi olan Cevrî ile evlendireceğini söyleyerek padişahı ahdinden (evlenme sözleşmesi) vazgeçirir.

M1 ve M2 varyantlarında da Şekerbanu oğlunun âşık olamayacak kadar küçük olduğunu, onu, kafasına aşk hülyaları sokan Gül'den uzaklaştırmak için Cevrî adındaki câriyesiyle evlendireceğini söyleyerek Âdil Şah'ı sözünden vazgeçirir.

S varyantında ise ikinci vezir, baş vezir olan Yusuf Bey'in Âdil Şah ile dünür olmasını kıskanmaktadır. Birtakım entrikalarla âşıkların evlenmelerini engellemeye çalışır. Karısını Sitemkâr'ın annesi Şekerbanu'nun yanına göndererek padişah oğlunun bir padişah kızına layık olduğunu ancak Gül denen vezir kızının Sitemkâr'ı baştan çıkardığını iletir. Bunları işiten Şekerbanu da Gül'e karşı bir kin besleyerek oğlu Sitemkâr'ı câriyesi olan Cevrî ile evlendirme planları yapar. Bu epizottaki entrikalar S varyantını diğerlerinden farklı bir kısıya büründürmüştür. Aynı zamanda oğlunun bir padişah kızına layık olduğunu düşünen Şekerbanu'nun onu Cevrî adındaki bir câriye ile evlendirmesi ilgi çekicidir.

b. Engellenmenin Şekli

Halk hikâyelerinde âşıkların evlenmelerini engellemek için çeşitli yollara başvurulur. Bunların başında taraflardan birini sürgün etme yahut da büyü yaptırarak birbirlerinden ayırma gelmektedir. Gül ile Sitemkâr hikâyesinin incelenen dört varyantında da sihirle engelleme söz konusu değildir.

Bütün varyantlarda Şekerbanu oğlunu Cevrî ile evlendirecektir. Ancak Gül'ün münasebetsiz ilişkisine son vermek için Padişaha Gül'ün sürgün edilmesini söyler. S varyantında padişah, baş veziri Yusuf Bey'e kızını bir yere hapsedmesini ya da başka bir memlekete göndermesini söyler. Böylece Gül, bir daha oğluna gözükmeyecek, Sitemkâr da onu unutacaktır.

Bütün bu gelişmeler, yayılan dedikodular yüzünden Sitemkâr'ın mektepten alınmasıyla başlar.

c. Engellemeye Yardım Eden Şahıslar

Engellemeye yardım edenler genellikle padişahın maiyetindeki kişilerdir. Gül ile Sitemkâr'da da engellemeyi gerçekleştiren Sitemkâr'ın annesi Banu-yı Şekerleb'dir. Bu

durum varyantlarda şu şekildedir:

TB, M1 ve M2 varyantlarında oğlunu Gül'den uzaklaştırmak isteyen onu Cevrî'yle evlendiren Banu-yı Şekerleb'dir. Padişah yanında etkili olan Şekerleb, oğlunun bir daha Gül ile karşılaşmaması için Gül'ü sürgün ettirir.

S varyantında ise Yusuf Bey'i kıskanan ikinci vezirin, karısı vasıtasıyla Şekerbanu ile konuşup Gül ile Sitemkâr'ın evlenmelerine engel olması söz konusudur. Bu varyantta engelleyici şahıslara vezir ve karısı da dahil olmaktadır.

İkinci vezir, Gül ile Sitemkâr'ın aralarındaki aşkı duyunca bu ilişkinin evlilikle sonuçlanabileceği ihtimalini düşünerek baş vezirin Âdil Şah ile akraba olması halinde bu ülkede duramayacağını söyler. Karısını Gül'ü karalamak ve bu evliliğe engel olmak üzere Şekerbanu'ya gönderir. Vezirin karısı, Gül'ün Sitemkâr'a lâayık olmadığını, ondan uzaklaştırılması gerektiğini söyleyerek Şekerbanu'yu iknâ eder.

5. Sitemkâr'ın Evlendirilmesi

Varyantların hepsinde Sitemkâr'ın Gül'den uzaklaştırılması için Cevrî adında bir câriyeyle evlendirilmesi söz konusudur.

TB, M1 ve M2 varyantlarında yayılan dedikodulardan dolayı Sitemkâr okuldan alınır ve padişahla annesinin huzuruna çıkarılır. Ebeveyni ona yayılan dedikodulardan ailenin müteessir olduğunu, onu Cevrî adındaki câriyeleriyle evlendirerek bu olayı örtbas edeceklerini söylerler. Sitemkâr da bu teklife hiç itiraz etmeden olayları seyrine bırakır.

S varyantında ise Âdil Şah oğluna, onu Cevrî ile evlendireceğini söyleyince Sitemkâr, babasına karşı çıkar. Ancak bütün itirazlarına rağmen düğün gerçekleştirilir.

6. Gül'ün Sürgün Edilmesi

a. Birinci Sürgün Kararı ve Gül'ün Hapsedilmesi

Halk hikâyelerinde sevenlerin kavuşmasına engel olan kişiler, genellikle statü itibari ile güçlüdürler ve güçlerini kullanarak erkek kahramanı sürgüne gönderirler. Gül ile Sitemkâr hikâyesinde de memleketten ayrılma sürgün şeklindedir. Ancak burada sürgün yoluyla memleketten uzaklaştırılan Sitemkâr değil Gül' dür. "Kadın kahramanın, hikâyede bu kadar fonksiyonel hâle getirilmiş olması, hikâyenin kendine has bir özellik kazanmasını sağlayan önemli bir unsur olmalıdır." (Ekici, 1995, s. 138).

TB, M1 ve M2 varyantlarında Sitemkâr mektepten alınca Gül'ün içine bir korku düşer. Daha sonra onun Cevrî ile evlendirileceğini duyar ve sitem dolu bir şiir yazarak hizmetçisiyle Sitemkâr'a gönderir. Şiiri okuyan Sitemkâr baygınlık geçirince Şekerbanu ve Âdil Şah Gül'ün sürgün edilmesine karar verirler. Böylece Sitemkâr'ın onu unutmasını sağlamış olacaktırlar.

S varyantında ise Gül, kötü bir rüya görmüş, yüreğine ayrılık ateşi düşmüştür. Âdil Şah, oğlu için düğün hazırlığına başlarken Yusuf Bey'i de yanına çağırarak kızının başka bir memlekete gönderilmesini, Gül'ün oğluna bir daha görünmemesini tembih etmiştir.

Varyantların hepsinde Yusuf Bey ile hanımı kızlarını sürgüne gönderemeyeceklerinden evin bir köşesine saklarlar. Âdil Şah'a yalan söyleyerek Gül'ü

gönderdiklerini bildirirler.

b. İkinci Sürgün Kararı ve Gül'ün Hapsedilmesi

TB, M1 ve M2 varyantlarında Gül'ün anne ve babası onu bir odaya saklayıp sürgüne göndermemişlerdir. Ancak Sitemkâr'ın zifaf gecesi Gül Allah'a yalvarmış ve duası kabul olunca kendini zifaf odasında bulmuştur. Bu olağanüstü hâl Cevrî tarafından Banu-yı Şekerleb'e iletilmiş ve Gül'ün sürgün edilmediği anlaşılmıştır.

Bunun üzerine Padişah Yusuf Bey'e hiddetlenerek Gül için ikinci kez sürgün emri vermiştir.

S varyantında da Âdil Şah, Yusuf Bey'e kızını şehir dışına çıkarmasını emretmiş, ancak kızlarına kıyamayıp onu bir odaya kilitlemişlerdir. Sitemkâr ve Cevrî zifafa girecekleri anda Gül duasının kabulüyle bir kuş olarak gelip pencereye konmuştur. Gül, Sitemkâr'a acısını ifade eden şiirler söyler ve bu esnada Sitemkâr bayılır. Cevrî, durumu Âdil Şah'a nakleder. Adil Şah, Yusuf Bey'in öldürülmesini söyler. Yusuf Bey, ben kızımı odaya kapattım, o bir kuş olup odadan çıktı. Öyleyse o bir hak âşığı ve Sitemkâr da onun hakkı der. Bunun üzerine Âdil Şah kızın ellerini ve gözlerini bağlatarak Horasan şehriden çıkarıp İsfahan şehrine gönderir.

c. Gül'ün Üçüncü Defa Sürgün Edilmesi

Bu epizot S varyantında yoktur. Diğer varyantlarda çok detaylı olmamakla beraber mevcuttur. TB, M1 ve M2 varyantlarında Gül'ün anne ve babası kızlarına kıyamayıp onu yine bir odaya kilitletler. Ancak Gül duasının kabul olmasıyla tekrar zifaf odasına gider ve Sitemkâr'a acı dolu şiirler okur. Durum Âdil Şah tarafından öğrenilince bu defa muhafızlar eşliğinde Gül, şehir dışına çıkarılır.

7. Sevgililerin Kavuşmaları

Bu epizotta olayların akışı açısından TB, M1 ve M2 varyantları paralellik gösterir. S varyantında ise birtakım farklılıklar göze çarpar.

TB, M1 ve M2 varyantlarında Gül sürgün edilince Sitemkâr arkasından gitmek ister ancak hapsedilir ve bu arzusunu bir müddet gerçekleştirmez. Üç ay sonra Cevrî, Sitemkâr'ın gönlünü almak için yiyecek hazırlayarak Sitemkâr'ın yanına gider. Sitemkâr bu durumu ganimet bilerek Cevrî'ye sahte bir sevgi gösterisinde bulunup ellerinin bağlarını çözdürür. Cevrî'yi birkaç yerinden yaralayıp abdal esvapları giyerek sazını alır ve kaçar.

Bu esnada Gül de şairlik vasfıyla şuarâyı koruyup gözeten bir padişahın yanına sığınmıştır. Sitemkâr'ın yolu da o şehre düşer ve padişaha methedilince padişah da yanına çağırarak onu Gül ile imtihan eder. Gül ile Sitemkâr karşılıklı beyitler söylerlerken birbirlerini tanırlar. M2 varyantında padişahın adı Şah Rüstem diye geçmektedir.

S varyantında Gül'ü İsfahan şehrine bırakan muhafızlar geri dönerler. Yalnız ve çaresiz kalan Gül, Allah'a yalvarmaya başlar ve ansızın karşısında Hızır'ı bulur. Halk hikâyelerinde kahramanların yardımına koşan Hızır burada da Gül'e yardım eder. Hızır, Gül'ü oğlan şekline dönüştürür, bir takım elbise, bir de saz vererek onu bir kahvehaneye bırakır. İsfahan padişahının vezirleri onu kahvede dinler ve padişaha methederler. Padişah

ona sarayında yer vererek yanında kalmasını söyler. Bu arada erkek suretinde olan Gül, kendini padişaha Mirzagul diye tanıtır. Bütün bu gelişmeler olurken Sitemkâr da Gül'ü bulmak amacıyla sazını alıp yollara düşmüştür. Nihayet bunun da yolu İsfahan'a düşer ve vezirler tarafından güzel şiirler okuduğu için padişaha götürülür. Padişah Sitemkâr'ı Gül ile atıştırmaya karar verir. İki âşık karşılıklı şiirler okurken birbirlerini tanırlar, padişah da duruma vakıf olunca bunları güzel bir köşke yerleştirir.

8. Sevgililerin Ayrılmaları

Bu epizotla birlikte merak ve heyecan tekrar kendini gösterir. Bütün varyantlarda olaylar hemen hemen aynı şekilde cereyan eder. Gül ile Sitemkâr oturdukları köşkün bahçesinde abdal esvaplı iki ihtiyar görürler. Bunlarla karşılıklı şiirler söyledikten sonra kendilerini aramaya çıkan babaları olduklarını anlarlar. Sabri Koz, aile münasebetleri bakımından oldukça canlı ve birbiriyle çelişen örneklerle dolu olan hikâyede iki babanın memleketi terk eden çocuklarını aramaya birlikte çıkmalarını aileler arasındaki münasebetin bir başka boyutu (Koz, 1992, s. 604-605) olarak değerlendirir.

Sazları eşliğinde kendilerini babalarına tanıtan kahramanların durumunu öğrenen İsfahan padişahı âşıkların babalarını çok güzel bir şekilde ağırladıktan sonra hazırlattığı çeyizle beraber memleketlerine yolcu eder.

Âdil Şah memlekete üç günlük mesafede iken Şekerbanu'ya Horasan şehrine geleceğine dair haber iletir. Karşılama hazırlıkları yapılırken Cevri de bu esnada bir cadı kadına Gül ile Sitemkâr'ı birbirlerinden ayırması için büyü yaptırır. Cadı kadın büyü ile kimseler fark etmeden Gül'ü çadırından alıp Yeşim Dağı'nda bir mağaranın içine hapseder. Gül haber vermeden şehre vardı düşüncesiyle onu ararlar ancak şehre gelmediğini öğrenirler. Böylece Sitemkâr tekrar gurbete çıkarak Gül'ü aramaya başlar.

S varyantında olayların akışı aynıdır. Ancak büyü yaptıran Cevri'nin bir ortağı vardır ki o da Şekerbanu'dur. Diğer varyantlarda Şekerbanu'nun Gül'e karşı duyduğu kin bitmişken S varyantında kıskançlık duygusu hâlâ kaybolmamıştır.

Ayrıca diğer varyantlarda Gül'ün şehre gitme ihtimalini düşünerek herkesten önce şehre giden Sitemkâr annesiyle konuştuğundan sonra tekrar gurbete çıkmış, S varyantında ise böyle bir ihtimali düşünmeden doğrudan onu aramaya koyulmuştur.

9. Sevgililerin Tekrar Kavuşmaları

Bu epizotta da yine S varyantı diğerlerinden farklılık göstermektedir. Hikâyenin sonuna yaklaşılana bu epizotta olaylar şöyle cereyan eder:

TB, M1 ve M2 varyantlarında Sitemkâr dokuz sene boyunca Gül'ü arar ancak bulamaz. Bir gün, içindeki kavuşma ümidi bitmek üzereyken yolu Yeşim Dağı'na düşer. Bir pınar başında abdest alıp iki rekât namaz kılar ve Allah'a canıgönülden dua eder. Duası kabul olur ve Hızır gelerek ona Gül'ün mağarada olduğunu, cadı kadının bir hile ile onu da oraya hapsedebileceğini söyler. Sitemkâr mağaranın önüne gelince çok güzel bir kadınla karşılaşır. Sitemkâr'a bir oyun düzenleyen bu cadı kadın ona bir buse verirse Gül'ü ona gösterebileceğini söyler. Bu şartı kabul eden Sitemkâr kendisine yaklaşan cadıyı hançerleyerek öldürür ve Gül'üne kavuşur.

S varyantında ise Sitemkâr üç beş sene dolaşır ve nihayetinde yolu bir dağa düşer. Yorgunluğunu gidermek için orada uzanır ve uykuya dalar. Rüyasında çilesinin dolduğunu, Gül'ün bu dağın arkasındaki mağarada olduğunu söylerler. Sitemkâr, mağaraya indiğinde süslü, nazenin bir genç kızla karşılaşır. Aslında bu kız Sitemkâr'ı öldürmek isteyen, kılık değiştirmiş cadıdır. Sitemkâr durumu anlayarak kızın sarılma arzusuna evet der ve o esnada hançeriyle cadıyı öldürür ve Gül'e kavuşur.

10. Sevgililerin Murada Ermesi

Sonuç epizodu bütün varyantlarda aynıdır. Gül ile Sitemkâr mağaradan çıkıp evlerinin yolunu tutarlar. Kırk gün kırk gece süren bir düğünden sonra gerdeğe girerler. Bu arada onlara hizmet eden kişi Cevri'dir. Sitemkâr onu kovmak ister, ancak Gül ona engel olarak ikisinin dağ taş aşarak çok acılar çektiğini, Cevri'nin de duvağıyla bu kadar yıl Sitemkâr'ı beklediğini ve onu affederek nikâhına alması gerektiğini söyler. Sitemkâr Gül'ü kıramayıp söylediklerini kabul eder ve hepsi birden muratlarına kavuşurlar.

III. Zaman

Gül ile Sitemkâr hikâyesinde herhangi bir tarihî vak'aya rastlamıyoruz. “Hiçbir halk hikâyesini, muayyen bir tarihî hadisenin edebî şekilde ifadesidir diye gösteremeyiz.”(Boratav, 1988, s. 146) Edebî olmanın bir özelliği olarak kabul edilen “itibari zaman” (Aktaş, 1984, s. 114) birçok halk hikâyesinde olduğu gibi burada da karşımıza çıkıyor. Hikâyedeki “Râviyân-ı ahbar ve nâkilân-ı âsâr şöyle rivayet ederler ki; zaman-ı sabıkda diyâr-ı Acem'de büyük bir şehir var idi” (M1), “Zaman-ı evâilde diyâr-ı Horasan'da bir padişah var idi.” (TB), “Eski zamanlarda İran'da Horasan şehrinde hükümdarlık eden Âdil adında bir şah vardı” (M2), “Bir varmış, bir yoğumuş. Zaman içinde Horasan şehrinde Âdil Bey isminde bir şah vardı (S) gibi klişeleşmiş ifadeler bizi itibari bir zamana götürür. Metin Ekici'ye göre: “Bu ifadeler de belirli bir zamanı ifade etmekten çok, belirli bir zaman tipini gösterir. Yani hikâyelerin zamanı itibarî veya konvansiyoneldir.”(Ekici, 1995, s. 12) Zaten itibarî bir metin olduğundan hikâyedeki olayların belirli bir tarihî olayla ilişkilendirilmesi gerekmez. Ancak hikâyede bir zaman söz konusudur ve bu zaman da kronolojik bir seyir izler. Bu zaman saat veya takvim gibi ölçülerle ifade edilmekten uzaktır. “Metinde de zaman fiillerle ifade edilir (Aktaş, 1984, s. 117). Kullanılan geçmiş zaman fiil kipleri bize olayların daha önceden gerçekleştiğini göstermektedir.

Metin halkaları da bize zamanı veren diğer bir ipucudur. Hikâye, çocukları olmayan, bu yüzden üzüntü duyan şahla vezirin konuşmasıyla başlar. Dualarda bulunduktan sonra ikisinin de çocukları olur ve bunlar TB varyantında dört yaşında okula başlarlar, M2 varyantında 14-15 yaşlarına basınca birbirlerine âşık olurlar. Daha sonra gelişen olayların seyrinde kullanılan zaman ifadeleri ise “*günlerden bir gün, gece gündüz, ikindi mahalli, gündün güne, gün geçtikçe, sabah akşam, şimden geri, şu saat*” biçimindedir.

IV. Mekân

Olayların geçtiği yer olarak tanımlanan mekân, hikâyenin temel unsurlarından biridir. O. Spies; “Halk hikâyelerinde kahramanların yerleri daima bellidir ve bu yerler de doğuda bulunan memleketlerden seçilmektedir.” (Spies, 1941, s. 51) der. Gül ile Sitemkâr'da da olayların başladığı yer Horasan şehridir. Hikâyenin başında “Zaman-ı

evâilde, diyâr-ı Horasan'da bir padişah var idi." (TB), "Râviyân-ı ahbar ve nâkilân-ı âsar şöyle rivayet ederler ki zaman-ı sâbıkda, diyâr-ı Acem'de büyük bir şehir var idi ve bu şehrin adına Horasan derlerdi." (M1), "Eski zamanlarda İran'da Horasan şehrinde hükümdarlık eden Âdil adında bir şah vardı" (M2) diyerek olayların geçtiği yer belirtilmektedir. Ancak hikâye boyunca mekân hakkında ayrıntılı bir bilgiyle karşılaşmamaktayız.

"Halk hikâyelerinde mekân dünyadır. Ancak bu mekân bazen çok dar, bazen de geniş bir coğrafi alana dağılır. Arzu ile Kamber hikâyesi iki köy veya kasaba arasında geçer. Âşık Garip, Türkiye dışında Mısır, Tiflis, Halep, Tebriz gibi ülkeleri gezer." (Alptekin, 1997, s. 24). Gül ile Sitemkâr hikâyesinde mekân çok geniş değildir. Kahramanlar Horasan şehrinde doğup büyürler. 14-15 yaşına kadar burada yaşarlar. Sürgün kararıyla birlikte Gül İsfahan'a gider. Sitemkâr da Gül'ün ardından gider ve İsfahan'da kavuşurlar. İsfahan Şahının onlar için yaptırdığı köşkte yaşarlar. Babalarının istekleri üzerine memleketlerine dönerken cadının yaptığı büyüyle Gül Yeşim Dağı'na hapsolür.

Mekân tasvirleri, şahısların ruh hallerini, içinde buldukları durumu ifade eden temel unsurlardan biridir. Gül'ün sürgüne gönderilirken askerler tarafından çok karanlık ve sessiz bir yere bırakılması, ikinci defa kayboluşunda bir cadı tarafından yüksek bir dağın kuytu bir mağarasında alıkonması onun içinde bulunduğu durumu aksettirmektedir. Gül ile Sitemkâr'ın İsfahan'da birbirlerine kavuştuklarında buldukları mekân ise çiçeklerle bezenmiş küçük bir köşktür. Kavuşmanın verdiği sevincin mekânla anlatılışını bir de hikâyenin sonunda görmekteyiz. Âşıklar için yapılan düğün şenliğinde etraf hep güzelliklerle donatılmıştır.

Hikâyede mekân olarak bir de saray ve çevresinden, Gül'ün kapatıldığı odadan, Sitemkâr'ın hapsedildiği hücreden ve İsfahan'da Gül ile Sitemkâr için yapılan köşkten bahsediliyor. Bunlar kapalı mekânlardır.

V. Yapı, Şekil, Dil ve Üslup Özellikleri

Türk halk kitapları yazarı O. Spies, hikâyedeki yapı hakkında şunları söylemektedir: "Halk kitapları, hangi daireye mensup olurlarsa olsunlar, bütün hepsi için aynı kalan hususî bir şekil tipi taşırlar: Bir nesir, nazım halitasıdır. Yani bunlar için Epos ile Lyrik arasında bir mahlûttur, diyebiliriz. Kitabın pek büyük bir kısmı, yani asıl vaka, mensur olarak yazıldığı halde, aynı zamanda daima bir saz şairi olan halk kitabının kahramanı, ötede beride, ruhunun çalkandığı, his ve meyillerinin tasvir edildiği yerde bilhassa aşk, sevinç ve elemelerinde, ayrılırken kahırlandığı ve kavuştuğu sıra savaş ve imtihanlarda saza ve şiire sarılır." (Spies, 1941, s. 7)

Gül ile Sitemkâr hikâyesi de bu şekil hususiyetinden ayrılmamış, en az şiir içeren ve masal formuna en yakın olan S varyantı dahil, bütün varyantlarda nazım-nesir bir arada kullanılmıştır. Ayrıca nazım kısmına geçişte "aldı oğlan", "aldı kız", S varyantında "aldı oğlan bakalım ne söyledi" gibi klişe ifadeler kullanılmıştır.

Hikâyede olaylar belirli bir sıraya göre anlatılmıştır: Hikâyeci, metinde vakaların değişmesini "Bu taraftan gelelim Gül'e" (TB), "Diğer taraftan..." (M1, M2), "Biz haberi verah Sitemkâr'dan" (S) sözleriyle ifade eder. Hikâyede şahıs ve yer tasvirlerine çok az yer verilmiştir. Duyguların anlatıldığı nazım kısmında âşıklar karşılıklı söyleşirler. Ancak

hikâyenin başında Gül, şiir tarzında bir mektup yazarak hizmetçisi vasıtasıyla Sitemkâr'a gönderir.

Yazılı ortamdaki âşık tarzı halk hikâyelerinin başlangıç formeli genellikle aynıdır: “Râviyân-ı ahbar ve nâkilân-ı âsâr şöyle rivayet eder ki...” Hikâyenin yazılı varyantlarında bu durum geçerlidir. Sözlü olan S varyantı biraz farklı olmakla birlikte aynı başlangıç formeliyle başlamıştır.

“Hikâyenin canlı bir şekil almasına, bir vasıta da şühûdi sîgayı kullanmaktır. Bütün konuşmalar ve cevapları daima şühûdi mazi ile nakledilir. Gül ile Sitemkâr hikâyesinde de hikâyeci Türkçeye mahsus bu dil hususiyetine uymaktadır” (Spies, 1941, s. 48). Hikâyede O. Spies'in de dediği gibi görülen geçmiş zaman sîgası kullanılmıştır. Böylece musannif, hikâyenin canlı bir şekil almasını sağlamıştır. S varyantında hikâye konuşma sûretiyle anlatıldığı için cümlelerin bazıları dolaşıktır, bazıları da yarım bırakılmıştır: “Bu Şah adil idi de ...Yani yapısı ile de memleketi idare eden, bir adil üzerine memleketi idare eden güzel bir şahıdı...” “Padişahın oğlan, vezirin de gızı oldu. Bu çocuklar tabii süd analarına verildi. Güzel bağimler, hizmetler çoh...” “Okula verdiler. İki bir ohuya ya çocukların ismi yoh.” vs.

Hikâyenin bütün varyantları için süslü bir tasvirin bulunduğu söylenemez. S varyantında anlatıcı kendi yöresinin Sivas-Mumcular köyünün ağız özelliklerini kullanmakta, tasvirlerde bir takım sessel özelliklerle abartı veya küçümsemeyi işe katmaktadır. Bazen de argo sayılabilecek ifadeler kullanmaktadır: “Bu bize bir ayıp oluyor. Sen bir padişah garısın, sen bir padişah gızı al. Garıyı tamamen şişiriyor, gazlıyor...”

S varyantında yöresel ağız özelliklerinin yoğunluğuna karşılık TB ve M1 varyantlarında yer yer Arapça ve Farsça kelimelerin kullanıldığı görülmektedir: “Ey lala! Anınçün ah iderem ki bana bir emr-i hak vaki olup intikal-i dar-ı bekâ ider isem bir evladım yok ki tahtıma geçe.” (TB), “On dört on beş yaşlarına geldikleri bir zamanda hikmet-i Hüdâ, bunlar birbirinin elinden rüyada bâde-i aşkı içerek âteş-i aşk ile yanmağa başladılar.” (M1).

M2 varyantı ise standart İstanbul Türkçesine daha yakın olmakla birlikte sade ve özensiz bir üslûpla yazılmıştır.

Türk Halk Kitapları yazarı O. Spies, “Hikâye edilen şey tamamen iddiasız ve az kelime ile anlatılır. Lisan tekellüflerinden ari ve gramer yapısı itibariyle basit, hafif ve tasannusuz iptidaî fakat plastik bir halde hikâye akar gider.” (Spies, 1941, s. 49) demektedir. Gül ile Sitemkâr hikâyesi de bu özelliklere uygun bir tarzda kaleme alınmış veya anlatılmıştır.

Âşık tarzı halk hikâyelerinde şiirler daha çok birinci derecedeki kahramanlar tarafından söylenir. Birinci derecedeki kahramanlardan kastımız, hikâyeye adını veren kişilerdir. Bazen de ikinci derecedeki kahramanların şiirler söylediği görülür ki bunlar kahramanların yakınlarıdır. Hikâyenin dört varyantında da kahramanlar ve yakınları karşılıklı veya münferit şiirler söylerler.

Elimizdeki varyantlardan TB, M1 ve M2’de Gül, Sitemkâr, Cevrî, Âdil Şah, Banu-yı Şekerleb; S varyantında ise Gül, Sitemkâr bir de Âdil Şah’ın şiirleri vardır. TB, M1 ve M2 varyantlarındaki şiirler birbirleriyle daha alâkalı olup bir tasnif üzere incelenebilir. Ancak S varyantındaki şiirler diğerlerine göre şekil ve muhteva bakımından daha bağımsızdır: 3, 7, 9 gibi tek sayılı mısralardan oluşmaktadır. Âşıkların karşılıklı söylediği şiirler hece ölçüsünün 7+7 duraklı 14 heceli mısralarından kurulu aa bb uyak düzeni ile söylenmiştir. M2 varyantındaki şiirler şekil itibariyle diğer varyantlardaki şiirlerden farklıdır. Dörtlükler halinde ve 4+3 duraklı 7’li hece ölçüsü ile yazılmıştır. S varyantında âşıkların karşılıklı söylediği şiirler 4+4 duraklı 8’li hece ölçüsü ile söylenmiştir. M2 varyantında Gül’ün Sitemkâr’a nâme olarak gönderdiği şiir beyitler halinde olup her beyit kendi arasında kafiyelidir ve 6+5 duraklı 11’li hece vezniyle yazılmıştır. Genel itibariyle şiirler ölçü, durak ve kafiye bakımından hatalıdır.

SONUÇ

Anlatma esasına bağlı eserlerden biri olan Gül ile Sitemkâr hikâyesi, şahıs kadrosu, olay örgüsü, zaman, mekân, yapı, şekil, dil ve üslup özellikleri bakımından diğer âşık tarzı halk hikâyeleri ile aynı özelliklere sahiptir. Klasik âşık tarzı halk hikâyelerinde duyguların ifade edildiği bölümler manzum, anlatım ve tasvir kısımları ise mensurdur. Anlatıcı mensur kısımda istediği değişikliği yapabilir ya da hikâyeye kısa bir hikâye daha ekleyebilir. Gül ile Sitemkâr hikâyesinin bu çalışma kapsamında incelenen dört varyantında da mensur kısımlarda çok ciddi olmamakla beraber bazı değişiklikler mevcuttur.

Varyantların hepsinde hikâyenin girişi ve bitişi kalıp ifadelerden oluşur. Ancak sözlü varyanttaki kalıp ifade farklılık arz eder. Yazılı varyantlarda dil daha ağır olmakla beraber sözlü varyantta sadedir ve yerel ağız özellikleri görülür. Yazma varyantlarda nazım ögesi sözlü varyanta göre daha fazladır, beyit esaslı şiirler mevcuttur. Sözlü varyantta nesir ağır basmaktadır, şiirler dörtlükler halindedir.

Hikâyenin şahıs kadrosu çok geniş olmamakla beraber hemen her tabakadan insanla karşılaşmak mümkündür. Diğer halk hikâyelerinde olduğu gibi burada da kadın kahramanlar hareketi sağlayan kişilerdir. Ancak erkek kahramanların araya girmesiyle kadınlar pasif bir durum sergiler. Hikâyede kronolojik bir zaman söz konusudur ancak itibari bir metin olduğundan hikâyedeki olaylar belirli bir tarihî olaya dayandırılmaz. Diğer klasik âşık tarzı halk hikâyelerinde olduğu gibi bu hikâyede de olaylar kronolojiktir ve daima olağanüstü unsurlarla desteklenir. Sözlü varyantta olağanüstülükler diğer varyantlara göre daha fazladır. Mekân tasvirleri şahısların içinde buldukları durumu ifade eder niteliktedir.

KAYNAKÇA

Gül ile Sitemkâr / Zaman-ı Sabıkda Cereyan Eden Bir Vaka-yı Âşıkane. (1332). İstanbul: Şems Matbaası.

Gül ile Sitemkâr Hurşit ile Mahımihri Hikâyeleridir. (1341). [İstanbul]: Matbaa-i Yusuf Ziya.

Gül ile Sitemkâr. (1959). İstanbul: Maarif Kitaphanesi Yayınları.

- Aktaş, Ş. (1984). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Ankara: Birlik Yayınları.
- Alptekin, A. B. (1997). *Halk hikâyelerinin motif yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boratav, P. N. (1988). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ekici, M. (1995). *Dede Korkut hikâyeleri tesiri ile teşekkül eden halk hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İldiz, H. H. (2022). Gül ile Sitemkâr - Hurşit ile Mahımihri hikâyesi (inceleme-metindizin). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Koz, M. S. (1992). Türk halk hikâyelerinde aile. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* (C. 2, ss. 597-615). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Siyavuşgil, S. E. (1944). Bizde ilk kahramanlık ve sevda romanları. *Ulus Gazetesi*, 08/01/1944.
- Spies, O. (1941). *Türk halk kitapları/mukayeseli masal bilgisine bir ilâve* (Gönül B., Çev.). İstanbul: Eminönü Halkevi Neşriyatı.
- Tomo, B. (2001). Gül ile Sitemkâr hikâyesi üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

COMPERATIVE ANALYSIS OF THE TALE OF GÜL İLE SİTEMKÂR

ABSTRACT

There are oral and written variants of Gül ile Sitemkâr which is produced and performed within the minstrel style tale tradition. In this study, it is compared that one oral, one lithographed, one printed in Arabic script and one printed in Latin copies of the tale.

The plot of the four variants of the story of Gül ile Sitemkâr which is analysed in this study is compared under 10 episodes. As in other innstrel-style folk tales, in Gul and Sitemkâr, information about the families and the social status of the protagonists in given in the first episodes. The birth of the protagonists, their childhood and their falling in love with each other are narrated in the following episodes. Then the situations and people who prevent them from convergency are narrated. After that, the struggle of the lovers to come together forms part of the events in the tale. After the obstacles are overcome, the tale has a happy ending. As in other classical minstrel-style folk tales, the events are chronological and supported by extraordinary elements. The oral variant has more evtraordinariness than the other variants.

The cast of characters of the tale conforms to the general form of minstrel-style folk tales. The protagonists are high class people and the people around them are secondary people who help them or make their work difficult. In addition, there are people from different strata used as figurative elements such as scholars, viziers, representatives, odalisque and physician chief.

The cities of Horasan and Isfahan were chosen as the setting of the tale and the palace and its surroundings were the main setting of the story. The use of cliché expressions and past tense at the beginning of the tale such as “evâil, sâbık, eski zamanlarda” indicate that the event took place in past, that is, it gives the time of the tale. The events in the tale are close to reality and there are squences of events that feed the main event and drag the protagonists from adventure to adventure.

In the tale, in all variants even including the oral variant, which contains at least poetry and is closest to the fairy tale form, prose and verse have been used together. It has been determined that the vast majority of verses in tale in which prose has a large place are sung by the first degree protagonists.

In all variants, the beginning and the end of the tale consist of stereotyped expressions. However, stereotyped expression in oral variants differs. The language is heavier in written variants but it is simpler in oral variants and it seen local dialectal features. The manuscripts variant has more verse than oral variant, and there are coupled-based poem. Oral variant predominates prose, the poems are in quatrains.

Keywords: Gül ile Sitemkâr, minstrel style, folk tale, analysis.